

Türkiye'nin Belgrad Büyükelçiliği Raporlarına Göre Balkan Ülkeleri Arasında İşbirliği Arayışları (1930-1940)

Şinasi SÖNMEZ¹

ÖZET

Birinci Dünya Savaşı'nın galip ülkeleri İtilaf Devletleri Avrupa ve Ortadoğu'yu çıkarlarına uygun yapıya kavuşturmak istediler. Rusya gibi bir müttefiki savaşın sonlarına doğru kaybetmelerine rağmen savaşı galip bitirmeyi başardılar. Bu savaş Osmanlı, Rusya ve Avusturya-Macaristan İmparatorluğunun sonunu getirdiği gibi Rusya'nın dışında diğer iki imparatorluğun topraklarında yeni devletler ortaya çıktı. Orta Avrupa, Balkanlar ve Ortadoğu'da ortaya çıkan devletler ve manda yönetimlerinin geleceği, savaşın galiplerinin istediği biçimde sağlanan geçici barış döneminin başlıca sorunları oldu. Öte yandan en ağır kayıpları yaşayan devletlerden biri olan Osmanlı'nın Türk unsurları Anadolu ve Trakya coğrafyasında yeni bir devlet kurdu. Türkiye, Osmanlı İmparatorluğu coğrafyasında diğer unsurlarının kurduğu devletler ile bölgesinde yeniden barış ve güvenliğe dayalı ilişkiler kurmaya çalıştı. Savaşın diğer mağlubu olan Almanya'nın 1930'dan sonra izlediği yayılmacı politika ile galipler arasında yer alan ama istediğini bir türlü elde edemeyen İtalyan yayılmacılığı, galiplerin oluşturduğu barış döneminin uzun sürmeyeceğinin habercisiydi. Bu ülkelerin Orta Avrupa, Doğu Avrupa, Balkanlar ve Akdeniz'de ki faaliyetleri bütün ülkeleri kaygılandırıyor.

Polonya'dan başlayarak Türkiye'ye kadar uzanan Avrupa'nın Doğu ve Orta kısmında bulunan devletler mevcut durumlarından memnun olmadıkları gibi aralarındaki güven bunalımı hat safhada idi. Fakat İtalya, Almanya ve Sovyetler Birliği'nin Balkanlar ve Doğu Avrupa'da izlediği politikalar bu devletleri kaygılandırdığından işbirliğine mecbur olduklarının bilincindeydiler. Güven bunalımını aşmak için aralarında Balkan Konferansları, Küçük Antant, Balkan Antantı gibi işbirliği çabaları olmasına rağmen, bölgedeki barışı tehdit eden sebepleri ortadan kaldıramamıştır. Başta Belgrad Büyükelçiliği olmak üzere Türkiye Büyükelçilikleri vasıtasıyla gelişmeleri günü gününe takip etmiştir.

Anahtar Kelimeler: Balkan Paketi, Küçük Antant, Tuna Havzası, Almanya, Azınlık, İtalya

The Pursuit of Collaboration Among The Balkan States Based On The Reports Of Turkish Embassy In Belgrade (1930-1940)

ABSTRACT

After winning World War I, the Allies desired to give a structure to Europe and Middle East that suited their own interests. They managed to leave the war as winners, although they lost Russia, one of their allies, through the end of the war. This war caused the end of the Ottoman Empire, Russia, and the Austro-Hungarian Empire, and it caused the emergence of new states in two empires other than Russia. The future of the states and mandate governments that emerged in Central Europe, the Balkans and the Middle East became the major problem of the temporary peace administration that was organized the way the war winners wanted. On the other hand, the Turkish components of the Ottoman Empire, one of the states with the greatest losses, founded a new state in Anatolia and Thrace. Turkey wanted to once again build relationships based on peace and safety with the states that were founded in the Ottoman Empire geography by the other Turkish components. Italy became a winner

¹ *Dr. Öğr.Üyesi, Zonguldak Bülent Ecevit
Eğitimi Bölümü, isnmez7@gmail.com

Üniversitesi Ereğli Eğitim Fakültesi Türkçe ve Sosyal Bilimler

thanks to the expansionist policy followed by Germany, a loser, after 1930. However, they could not manage to obtain what they wanted. The expansiveness of Italy was a predictor that the peace period that was prepared by the winners would only last for a short time. The operations of these countries in Central Europe, Eastern Europe, the Balkans and the Mediterranean were a matter of concern for all countries.

The countries in the eastern and central parts of Europe from Poland to Turkey were not content with their current situations, and they also had a major confidence crisis among themselves. They still knew that they had to cooperate since they were all worried about the policies followed by Italy, Germany and the USSR in the Balkans and Eastern Europe. Although they made efforts to collaborate to overcome this confidence crisis, including the organization of Balkan conferences, the Little Entente and the Balkan Pact, these organizations could not eliminate the threats to peace in the region. Turkey monitored developments on a daily basis from embassies in Belgrade and other cities.

Keywords: Balkan Pact, Danube River Basin, Germany, Italy, Little Entente, minority

GİRİŞ

Yunanistan'ın Anadolu ile ilgili hesapları 9 Eylül 1922'de İzmir'de sona erdikten sonra 18 Ekim 1922 Mudanya Ateşkes Antlaşması ile Türkiye ve Yunanistan arasındaki savaş fiilen sona erdi. 21 Kasım 1922'de başlayan Lozan Konferansında iki ülke arasındaki sınırlar, azınlıklar, Fener Rum Patrikhanesi, nüfus mübadelesi gibi sorunlardan sınırlar üzerinde anlaşmaya varıldı. Diğerleri ise 30 Ocak 1923'te iki ülke arasında "Türk ve Rum Mübadelesine İlişkin Sözleşme ve Protokol"² adı altında bir sözleşme imzalandı. Özellikle mübadeleye ilişkin sorunlar 1930 yılına kadar çözüme kavuştu.³ Böylece Türkiye Balkanlarda en zor dostluk kurabileceği ülke ile sorunlarını çözüme kavuşturmuş oldu.⁴ Diğer ülkeler ile de işbirliği arayışlarına önem vererek her biriyle dostluk ve işbirliği anlaşmaları yaptı. 1929 yılında Balkan Konferansları düzenlenmesine öncülük etti. 27 Kasım 1933 tarihinde Yugoslavya ile Dostluk Saldırmazlık, Yargısal Çözüm, Hakem ve Uzlaştırma Antlaşması imzaladı. Romanya, Yunanistan, Yugoslavya ile Balkan Paketi'nin gerçekleştirdi.⁵ Balkan Konferanslarının yapılmasının esas amacı altı Balkan ülkesi arasında işbirliğini geliştirmenin yanında dönemin büyük devletlerinin Balkan ülkeleri üzerindeki etkilerini kırmaya çalışmaktı. Balkan ülkeleri aralarında aşılması zor, sınır ve azınlık sorunları olmasına rağmen büyük devletlerin bu sorunları kendi çıkarları için kullanacağı kaygısını öteden beri taşıyorlardı.⁶ Diğer yandan 1929 Dünya Ekonomik bunalımının doğurduğu iktisadi sorunlar, Almanya ve İtalya'nın izlediği yayılcı politikalar nedeniyle bölge ülkeleri onlardan gelecek güvenlik kaygısı da taşıyorlardı. Bu tehlikeye rağmen bölge ülkelerinden bazıları, Almanya ve İtalya ile Balkan birliğini bozacak anlaşmalar yapmaktan geri durmuyordu. Aynı tehdit Avrupa'nın doğusunda bulunan Çekoslovakya, Polonya gibi

² Yusuf Sarıncay; "Türk Yunan İlişkilerinde Mübadele Sorunu", *Atatürk 4. Uluslararası Kongresi (25-29 Ekim 1999 Türkistan- Kazakistan)*, Cilt:I, s. 667-690), Kazakistan 2000.

³ Esra Dumlupınar Sarıkoyuncu Değerli; "Atatürk Dönemi Türk Yunan Siyasi İlişkileri", *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 15, Kütahya 2006, s. 47.

⁴ Lozan Barış Konferansı sırasında Türk Heyeti Başkanı İsmet İnönü ile Yunan Heyeti Başkanı Venizelos arasındaki sorunların çözümüne ilişkin samimi diyaloglar olmuştur. İki devlet adamının yakın teması iki devlet arasında sağlıklı bir müzakere yapılmasına imkân sağlamıştır. Bu konuda Bkz. İsmet İnönü; *Hatıralar*, Bilgi Yayınevi, Birinci Baskı, Cilt 2, Ankara 1987, s.120-132.

⁵ Esra S. Değerli, "Türkiye'nin Balkan Ülkelerine Yakınlaşma Çalışmaları": Balkan Paketi", *Eskişehir Osman Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 9/2, Eskişehir 2008, s. 115.

⁶ D. Gross;" Balkan Konferansları", Çev. Dr. Muhlis Etem, Balkan Konferansına Ait Yazılar ve Zabıtlar, İstanbul 1933, s. 150.

ülkeler için de söz konusuydu. Tuna Havzasında bulunan bütün ülkeler benzer kaygı taşıyordu. Bulgaristan ve Arnavutluk gibi ülkeler ise kurulacak bir Balkan birliğine katılmalarının ön koşulu olarak komşuları ile azınlık ve sınır sorunlarını kendi lehlerine çözmelerini istiyorlardı.

Tuna havzasında bulunan devletlerden başlayarak Türkiye'ye kadar uzanan devletlerin işbirliğinin yolu devraldıkları azınlık ve sınır sorunlarını aşmalarından geçiyordu. Fakat sorunların çözümüne yönelik girişimler sonuçsuz kalıyordu. Öte yandan özellikle Almanya ve İtalya'nın bölge ülkeleri üzerinde uyguladığı nüfuz politikası, İkinci Dünya Savaşı öncesinde ya doğrudan işgale ya da askeri ve ekonomik baskıya dönüşmekte gecikmedi. Bu iki devletin yayılmacı siyaseti İngiltere ve Fransa'yı da tedirgin etmesine rağmen önleyici bir politika geliştirilemediler. Özellikle Doğu Avrupa ve Balkan ülkeleri üzerinde etkisini hissettirmeye başlayan Sovyetler Birliği de bölgede kalıcı bir barış ve işbirliğini güçlendirmek yerine çıkarları doğrultusunda yayılmacı bir siyaset izlemeye başladı.

Balkan Paketi ve Küçük Antant gibi çokuluslu anlaşmalar bölgede İkinci Dünya Savaşı'nın seyrini değiştirecek bir etkiye sahip olmadığı gibi İkinci Dünya Savaşı öncesinde bazı ülkeler Alman ve İtalyan işgaline uğradı. Yaklaşan tehdidin önlemeye çalışan Türkiye, Akdeniz ve Boğazların güvenliğini sağlayacak bir işbirliğini ancak İngiltere ve Fransa ile yaptığı üçlü anlaşma ile sağlayabildi.

1. Balkan Ülkeleri Arasında İşbirliği Arayışları

Lozan Anlaşması'ndan sonra Türkiye Musul sorununu İngiltere ile 1926 yılında yapılan anlaşma ile çözdü⁷. Fransa ile 1925 yılında kurulan bir komisyon ile Suriye sınırının çözümü için adım atıldı. 18 Şubat 1926'da iki ülke arasında "dostluk ve iyi komşuluk" adı altında anlaşma yapılarak sorun çözüme kavuşturuldu. Türkiye'de bulunan misyoner okulları sorunu Türkiye'nin istediği biçimde çözümlendi. Osmanlıdan kalan borçların uzun süre sorun oluşturmamasına rağmen, 1933 yılında yapılan anlaşma ile taksitler haline düzenli olarak ödenmesi kararlaştırıldı.

Türkiye ihtilafli olduğu sorunlarını bütün ülkelerle karşılıklı müzakere ederek çözecek bir siyaset izledi. En önemli sorunlardan birisi de Yunanistan ile arasındaki nüfus mübadelesi idi. 30 Ocak 1923'te Lozan görüşmeleri sırasında iki ülke temsilcilerinden oluşan heyetin hazırladığı esaslar çerçevesinde⁸ bir anlaşma yapıldı. Türkiye ile Yunanistan arasında mübadele sorunu aşılır aşılmaz aralarında dostane ilişkiler için karşılıklı adımlar atılmaya başlandı. Fakat Birinci Dünya Savaşı'nın sonuçlarından memnun olmayan ülkelerin yapılan anlaşmalarla ilgili yeniden düzenleme yapılması için izlediği siyaset özellikle Balkanlar ve Doğu Avrupa'da yeni huzursuzlukların doğmasına neden oldu. Bölge ülkelerinin aralarında bulunan sınır ve azınlık sorunlarını çözememeleri, burada çıkar hesabı olan büyük güçlerin işine geliyordu. Almanya, İtalya, Sovyetler Birliği gibi ülkelerin izlediği politikalar sorunları azaltmadığı gibi daha da derinleştiriyordu. Almanya ve İtalya'nın Balkanlarda İngiltere⁹ ve

⁷ Bkz. Ahmet Eyicil, Peyman Hamdak; "Türkiye Irak İlişkilerinde Musul Sorunu", *KSÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 12 (2) Kahraman Maraş 2015, s. 67-84.

Sezen Kılıç; "Musul Sorunu ve Lozan" *ATAM*, Sayı:71, Ankara 2009.

Zekeriya Türkmen; *Musul Meselesi Askeri Yönden Çözüm Arayışları (1922-1925)*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2011, s.75., Sevtap Demirci; *Belgelerle Lozan*, Alfa Tarih Yayınları, İstanbul 2015, s. 203.

⁸ Zekai Güner, *Lozan'da Türk-Yunan Mübadele Siyaseti*, Siyasal Kitabevi, Ankara 2017, s.26.

Ayrıca bkz. M. Cemil Birsel; *Lozan*, Sosyal Yayınları, C:2, İstanbul 1998, s.435.

⁹ Elif Uyar, *Türk İngiliz Siyasal İlişkileri 1929-1936*, Yeniden Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Yayınları, Antalya 2007, s. 125.

Fransa gibi Bu bölgelerde bulunan ülkelerin kendi arasında mevcut sınır ve azınlık sorunlarına, bölge üzerinde hesapları olan Almanya, İtalya, Sovyetler Birliği, İngiltere ve Fransa gibi ülkelerin aralarındaki çekişmesine sahne olacaktır. Bölge ülkeleri oluşan tehditleri hissettiği ölçüde aralarında işbirliği yapmaya başladılar. 1929 Eylülünde Atina'da Balkan ülkeleri arasında yapılan toplantıda Balkan Konferansının devamlı yapılması kararı alındı. 1931'de ilki Atina'da yapılan konferanslar 1934 yılında Balkan Paktının kurulmasıyla sonuçlandı. Konferanslara Türkiye, Yunanistan, Yugoslavya, Romanya, Bulgaristan, Arnavutluk katılmasına rağmen, Bulgaristan ve Arnavutluk ittifaka katılmadılar.

Bulgaristan'ın azınlık sorunlarının¹⁰ da ele alınacağı bir ittifak isteğine karşı özellikle Yugoslavya itiraz ettiğinden Balkan İttifakına girmedi. Arnavutluk ise İtalya'nın baskısıyla ittifakın dışında kaldı. Birlik oluşturma zorunluluğunu her alanda hisseden Balkan ülkelerinin azınlık sorunları yüzünden oluşturdukları ittifaklar Balkan ülkeleri üzerinde emelleri olan ülkeler için caydırıcı bir rol oynamadı. Bölgede gerek ittifakta yer alan gerekse dışında kalan ülkelerin devlet adamları ve aydınlarının dile getirdiği birlik oluşturma fikri bir istekten öteye geçmedi. Örneğin İkinci Balkan Konferansından hemen önce kaleme alınan benzer onlarca yazı böyle bir temenni ile bitiriliyordu.

Vossische Von Zeitung gazetesinde Balkan Birliği üzerine Helmut Von Gerlache tarafından yapılan değerlendirmede Balkan ülkeleri arasında yaşanan azınlık sorunlarının kurulacak birliğin belli başlı engeli olduğuna işaret ediyordu. Atina'da yapılan ilk Balkan Konferansı'nda Yunanistan, Türkiye, Romanya, Yugoslavya Bulgaristan ve Arnavutluk'tan oluşan bütün Balkan ülkeleri temsilcileri katılmıştı. Daha toplantının ilk birleşiminde sorunlar baş göstermişti. Bulgaristan'ın Makedonyalı üyesi görüşme konusunun en önemli maddesinin azınlıklar sorunu olması gerektiğini, görüşmelerde bu konuda ısrar edeceklerini belirtti. Buna karşılık Yugoslavya temsilcileri böyle bir maddenin kabul edilmesi durumunda, konferanstan çekileceklerini bildirdi. Bulgaristan, Makedonyalı üyenin yerine başka bir üye tayin ederek sorunu bertaraf edebildi. Böylece konferans daha başlamadan sonlanmamış oldu. Fakat azınlıklar sorunu ülkeler arasında sonraki konferansların da belli başlı konusuydu. Birinci Dünya Savaşı'ndan kalan hesaplaşmalar devam ediyordu. Özellikle Türkiye ve Bulgaristan savaştan en zararlı çıkan iki ülkeydi. Türkiye, yazgısına razı olmamış ama bağımsızlığını kazanmanın dışında diğer ülkelere karşı intikam ve istila hisleri beslememiştir. Türkiye'nin bu tutumu diğer ülkeler tarafından geniş arazisinde az bir nüfus ile yapacağı birçok işleri var diye yorumlanıyordu. Balkanlar konusunda izlediği siyaset, Yunanistan ile tarihi düşmanlığı bir tarafa bırakarak birlikte Balkan birliğini kurmaya çalışması saygı uyandırıyor.

Bulgaristan'ın bu hususta vaziyeti tamamen başkaydı. İmzaladığı barış anlaşmalarında kendisine sunulan pek ağır şartları komşularına karşı şikâyete neden olacak birçok sorunlar doğurmuştu.

Bulgaristan'ın Romanya'ya karşı şikâyeti, Güney Dobruca'daki Bulgar azınlıklara yapılan muamelelerdi. Bilindiği üzere Romanya Hükümeti zamanında Makedonya'da ikamet eden Ulahları Dobruca'ya yerleştirmişti. Yerli Bulgarlar ile bölgeye sonradan yerleşen Ulahlar arasında kanlı olaylar meydana gelmekteydi. Bulgarların iddiasına göre Romanya hükümet memurları Bulgar azınlığı koruma konusundaki görevlerini yapmıyorlardı.

¹⁰ Bulgar Milliyetçiliği için Bkz. Prof. Dr. Kemal H. Karpat, *Balkanlarda Osmanlı Mirası ve Milliyetçilik*, Timaş Yayınları İstanbul 2012, s. 263.

Bulgaristan'ın Yunanistan ile olan anlaşmazlığı ise Milletler Cemiyeti'ne intikal etmişti. Konu Uluslararası Adalet Divanına havale edilen, Mollov- Caphandaris Anlaşması'nın uygulanmasında ortaya çıkan problemlerden kaynaklanıyordu. Anlaşmaya göre Yunanistan Hükümeti, Yunanistan Makedonya'sında zapt ettiği taşınır ve taşınmaz mallara karşılık Bulgarlara tazminat ödemekle yükümlüydü. Hoover moratoryumuna göre Bulgaristan'ın Yunanistan'a olan tamirat borcunu ödememesi üzerine Venizelos, anlaşmada geçen Bulgarlara ödenecek tazminatı durdurarak karşılık vermişti. Bu konuda Bulgaristan, Yunanistan'ın anlaşmayı ihlal ettiğini iddia ediyordu. Sorun henüz çözülmemişti.

“... İyi düşünen Balkan ricalinin kanaatine göre, böyle bir Avrupa ittihazi ancak bundan evvel Balkan Devletleri, sabık düşmanların birleşip Balkan tefrikacılığını bir Balkan vatanperverliği sayesinde iktiham edebileceklerini fiilen ispat eyledikleri takdirde mümkün olacaktır. Bilhassa şimdiye kadar tezyif makamında kullanılan “balkanisation” kelimesine yeni bir nükte ve yeni bir mana vermek emeli, Balkan ricalinin gaye ve hakiki arzularını daha ziyade takviye edeceklerdir.”¹¹

Balkan ülkeleri arasında kurulması istenen birlik Avrupa'da ilgi uyandırmada gecikmedi. Londra'da 16 Haziran 1932'de Uluslararası Lahey Adalet Divanı Daimi Üyesi Megalos Kaloyannis tarafından “Balkan İttihadı, Balkan Konferansları ve Balkan Misakı” başlığı altında bir konferans verdi. Türk Büyükelçiliğinin raporlarına göre, konuşmacı, Balkan sorununun bütün Avrupa'yı ilgilendirdiğini ve 18. Asırdan beri en önemli sorunlardan biri olduğunu ifade etti. Balkan ülkelerinde yaşayan halklar arasındaki anlaşmazlıkların en önemlisinin komşu ülkelerin birbirinin sınırları içinde yaşayan tabiiyetleri olduğunu belirttikten sonra her şeye rağmen ekonomik ve kültürel işbirliği yapabileceklerini belirtti. Bölgede ortak bir siyaset izleyemeyeceklerini ifade eden konuşmacı bir anlamda Avrupa'da hissedilmeye başlanan barışın bozulmasını önleyecek etkili ortak bir tutumun Balkan ülkeleri tarafından ortaya konulamayacağını haber veriyordu.¹²

2. Balkan Ülkeleri Arasında Küçük İtilaf- Balkan Paketi İkilemi

Çekoslovakya, Yugoslavya, Romanya'nın oluşturduğu Küçük İtilaf devletlerinden Romanya ve Yugoslavya'nın Balkan yarımadasında olması ve Balkan konferanslarına katılması, aynı zamanda bu konferanslarda bir Balkan birliğinin kurulması isteği bu tür kuşkuları arttırıyordu. Küçük İtilafi oluşturan devlet temsilcilerinin Tuna Havzası birliğinin kurulmasını öteden beri savunuyor olması Balkanlarda iki rakip bloğun oluşturulmaya çalışıldığı izlenimi uyandırmıyordu. Balkan ülkeleri ile Doğu Avrupa ülkeleri arasındaki sorunların halen devam ediyor olması şüphe uyandırmak için yeterliydi. Fransız muhabirin bu konudaki sorularını cevaplayan Bulgar Başbakanı Mauchanoff, “*Bulgarların politikası değişmemiştir değişmeyecektir. Bu politikanın gayesi Balkanlarda sulh içinde çalışmak memleketimizin istiklal ve serbestliğini muhafaza etmektir. Bulgaristan bütün büyük devletlerle iyi münasebatta bulunuyor ve devlet zümrelerinden birine veya diğerine bağlanmak niyetinde değildir.*” Diyerek Bulgaristan'ın kurulması düşünülen Balkan Paketi'na katılma niyetinde olmadığını belli ediyordu. Mauchanoff açıklamasının devamında,

¹¹ Helmut Von Gerbach, “Balkan İttihadı” *Vossische Zeitung*, BCA, Fon No: 030-10, 226-523-13, 15.11.1931.

¹² BCA; “Londra Büyükelçiliğinin 19 Haziran 1932 Tarih ve 1837/386 numaralı Tahrirati”, Fon No: 030-10, 226-523-21, 05.07.1932.

Yugoslavya ile aralarında Makedonya'daki Bulgar azınlığın davası olduğunu, Belgrat Hükümeti'nin haklarını tanırsa onlarla ihtilafları kalmayacağını söylüyordu.¹³

Daily Herald gazetesinde yer alan bir habere göre İtalya Devlet Başkanı Mussolini'nin talimatıyla bir Balkan ittifakı oluşturulması çalışmaları yapılmaktaydı. Anlatılanlara göre kurulacak olan pakt bölgenin en güçlü birliğini oluşturacaktı. Düşünülen ittifaka İtalya, Türkiye, Yunanistan, Bulgaristan katılacaklar, ilerleyen süreçte mümkün olursa Macaristan ve Avusturya da dâhil olacaktı. İtalya'yı böyle bir ittifak kurulması fikrine iten sebep ise Almanya ve Avusturya arasında yapılan Anschluss Anlaşmasıydı. İttifakın gerçekleşmesi için İtalyan temsilci Baron Aloisi'nin Türk, Yunan Dışişleri Bakanları ve Bulgaristan Başbakanı ile birçok defa görüştükleri ileri sürülüyordu. Şayet görüşmeler olumlu sonuçlanırsa Mussolini'nin önerdiği dört ülkeden oluşan paktın kurulmasına karar verilecekti. Paktın kurulmasının arka planında Küçük Antant'a karşı bir cephe oluşturulması fikri yatıyordu. Kurulması düşünülen pakt için Romanya'da *Independance Roumanie* gazetesinde bir değerlendirme yapıldı. İtalyanlar Küçük Antant'a karşılık dört ülkenin katılımıyla kurulacak bir Balkan ittifakı sayesinde bölgede kendi hegemonyasını oluşturacaktı. Aynı zamanda yeni pakt ile Küçük Antant'ın gücü kırılacaktı. Gazete, bu girişimin başarısız olacağı kanaatindeydi.¹⁴

3. Almanya- Avusturya'nın Birleşmesine Karşı Oluşan Tepkiler

Türkiye'nin Peşte Büyükelçiliği'nin izlenimine göre Avusturya ile Almanya arasında yapılan anlaşma Macaristan Hükümeti tarafından iyi karşılandı. Macar Başbakan Gömbös dış siyasetini Berlin Roma Mihverine dayanarak sürdürmek istiyordu. Almanya ve İtalya'nın Avusturya konusundaki anlaşmazlıkları Gömbös'ü zaman zaman güç duruma düşürdüğünden, iki devletin anlaşmasıyla bu güçlükleri aşmış oldu. Ayrıca Almanya'nın Avusturya ile birleşmesi için izlediği politikada ortaya çıkan belirsizliklerden dolayı Macaristan Almanya'ya karşı olumsuz bir yol izlemekten çekiniyordu. Almanya-Avusturya anlaşması Macarların çekincelerini ortadan kaldırmış oldu. Başbakan Gömbös Macaristan'ın dış siyasetinde Berlin, Roma, Varşova, Budapeşte-Viyana Hükümetleri arasında sıkı bir işbirliğinin geliştirilmesini istiyordu. Gömbös'in istediği Tuna Havzası devletlerinin işbirliği ve bu devletlerin oluşturacağı birlikten geçiyordu. İsteddiği birlik tam olarak gerçekleşmemesine rağmen, Berlin Roma Miğferi ile isteklerine yaklaşmış oldu.

Berlin-Roma işbirliği, Almanya Avusturya Anlaşması, Varşova-Berlin uzlaşması Orta Avrupa'da sorunlara Macarların istediği çözümü getirmemiş olmasına rağmen, çıkarlarına daha uygun gelişmelerin olduğu şüphesizdi. Bu yakınlaşmalardan sonra Tuna Havzası Devletleri konferansının yapılması gündeme geldi. Daha önce yapılması istenen Tuna Havzası Devletleri konferansına azınlıklar meselesi yüzünden engel olan Macaristan için bu defa azınlıklar meselesine bir çözüm umudu olabilirdi. Habeşistan'ın işgali ile meşgul olan İtalya 1936 yılından itibaren Orta Avrupa ve Balkanlardaki gelişmelere ağırlık verebilirdi. Almanya'nın Avusturya ile ilgili girişimleri İtalyan Hükümeti'nin arzu ettiği bir durum değildi. Macaristan, Habeşistan'ın işgalinde daima İtalya'nın yanında yer aldığından azınlık sorunlarının çözümünde İtalya'nın desteğini bekliyordu. Toplanacak Tuna Devletleri Konferansında Almanya ve İtalya'nın desteğiyle Macaristan'ın talepleri karşılanabilirdi. Son

¹³ BCA; Türkiye Cumhuriyeti Hariciye Vekâleti II. Daire Umum Müdürlüğü I. Şube, 030-10, 226-524-16.

¹⁴ Gazetelerde çıkan haberler ve konuya ilişkin yetkililerin açıklamaları Belgrat Elçiliği tarafından rapor haline getirilmiştir. Gazete sayı ve numaraları raporlarda verilmemiştir. BCA; Hariciye Vekâleti II. Daire Umum Müdürlüğü, "Küçük İtilafa Karşı Bir Balkan İttifakı Planına Dair", Fon No: 030-10, 226-524-13. 20.05.1933- 23 05 1933. "Une Alliance Balkanique Contre La Petite Entente", *Le Daily Herald*, Genova 4 Mayıs 1933.

aylarda ortaya çıkan gelişmeler ülke içinde sosyal demokrat yayın organları dışında olumlu karşılanıyordu. *Pester Loyd* gazetesinde çıkan bir makalede Avusturya-Almanya arasında yapılan anlaşmasının İtalya ile Almanya arasındaki yegâne anlaşmazlık konusunu ortadan kaldırdığını, bu işin Avrupa barışı adına bir kazanç olduğunu yazmakla birlikte, Macaristan için nasıl bir fayda sağlayacağını açıkça izah edemiyordu. Sosyal demokrat *Népszava* gazetesi ise Avusturya-Almanya anlaşmasının demokrasi adına tehlike oluşturacağını yazıyordu. Liberal *Magyarország* gazetesi ise Almanya- Avusturya anlaşmasının Macar iç siyasetinde diktatörlük akımlarını güçlendireceğini, dış siyasette Macaristan'ı ikinci derece bir role indireceğini, belki de bir gün Almanya ve İtalya ile birlikte Fransız-İngiliz cephesinin karşısında bulunmak zorunda kalacağını ifade ediyordu.

Türk Büyükelçisi, Macar İçişleri Bakanlığı Siyasal İşler Genel Müdürü Hertelandy'den anlaşma hakkındaki görüşünü sorduğunda anlaşmayı olumlu karşıladıkları cevabını almıştı. Avusturya Hükümeti'nin anlaşma için görüşmeler devam ettiği zaman kendilerini düzenli olarak bilgilendirdiğini ifade ediyordu. Küçük İtilaf ile ilgili tutumlarında bir değişiklik olup olmayacağı sorusuna ise net bir cevap vermekten kaçınmıştı.¹⁵ 1936'dan itibaren Almanya-İtalya ittifakının etkileri Doğu Avrupa ve Balkan ülkeleri arasında daha yakından hissedilerek kendilerini Berlin-Roma miğferinin destekleyicisi ya da Avrupa'daki diğer büyük güçlerin izleyeceği siyasete göre pozisyon almaya mecbur hissetmeye başlamışlardı.

Doğu Avrupa ve Balkanlarda Çekoslovakya, Romanya ve Yugoslavya Fransa'nın desteğini alarak *Küçük Antant*" adıyla birlik oluşturdu. Bu devletlerin bir araya gelerek anlaşma yapmasının kendilerine göre farklı nedenleri vardı. Fransa, Almanya'nın yayılmasının önüne geçmek istediğinden ittifakın kurulmasına öncülük etmiş, Çekoslovakya ve Yugoslavya Macaristan'ı kendilerine karşı bir tehdit olarak gördüğünden 14 Ağustos 1920'de aralarında bir ittifak yapmıştı. 23 Nisan 1921'de Romanya, Çekoslovakya ile bir anlaşma yaptı. Fransa bu ülkelerle ayrı ayrı anlaşmalar yaparak bir anlamda ittifak ülkelerini kendisine bağladı. 21 Mayıs 1929'da yapılan anlaşmayla Küçük Antant süresiz bir ittifak anlaşması haline geldi.¹⁶

Türkiye Balkan ülkeleri ve Doğu Avrupa ülkeleri ile ilişkilerini barışçı bir çerçevede geliştirmeye çalışıyordu. Macaristan, Bulgaristan gibi revizyonist ülkelerin izlediği politikalara bir anlamda anlayışla yaklaşıyordu. Macaristan'ın Türkiye'nin sorunlar yaşadığı İtalya ile yakın ilişkiler kurmasına rağmen, Türkiye ve Macaristan arasında 18.12.1923 tarihinde bir dostluk anlaşması imzalandı. 18.12.1925'te İkamet Anlaşması, 5.1.1929 yılında Hakemlik, Uzlaşma ve Tarafsızlık Anlaşması imzalanmış, ilerleyen yıllarda iki ülke hükümetinin bakanları ve başbakanları karşılıklı ziyaretler gerçekleştirdiler.¹⁷

4. Orta Avrupa'da Gelişmeler

Almanya ve İtalya'nın Doğu Avrupa ve Balkanlar'da izlediği politika, savaşın galipleri İngiltere ve Fransa tarafından dikkatle izleniyordu. Gelişmelerle ilgili görüşler gazetelerde kamuoyuyla paylaşıyordu. Georges Scolomb, "Yeni Avrupa Haritası" adı altında *Evening Standard* gazetesinde konuyu ele alıyordu. Savaştan sonra mevcut sistemin ortaya çıkmasıyla ittifak çalışmalarının hızlanacağını söyleyerek, Asya ve Avrupa'da gelişmeler karşısında eski dostluklar ve düşmanlıklar bir tarafa bırakılarak yeni stratejilerin kurulacağını öngörüyordu. Ona göre 1922'de Rapollo'da imzalanan Alman-Rus ittifakına tepkiler

¹⁵ BCA, "Almanya- Avusturya Anlaşması Hakkında", Hariciye Vekâleti 2. Daire Umum Müdürlüğü, Fon No: 030-10, 231-557-10, 29 Temmuz 1936.

¹⁶ Emre Sarı, *XX. (20) Yüzyıl Siyasi Tarihi*, Nokta E-Book yayınevi, Antalya 2016, s. 168-169.

¹⁷ Bkz. Melek Çolak; "Macaristan'da Revizyonizm ve Balkan Paketi Çerçevesinde Türkiye Macaristan İlişkileri 1923-1938), Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları, Yıl 4, Sayı 8, İstanbul 2005, ss.1-14

gecikmeyecek bu ittifak bozulacaktı. Almanya- Polonya arasında bir anlaşmazlık durumunda Polonya'nın müttefiki Rusya olacaktır. Son birkaç yıldır Polonya ile Fransa arasında işlerin iyi gitmediğini, en son yapılan silahsızlanma görüşmelerinde iki ülke arasında meydana gelen görüş farklılıklarının ilişkilerin bozulduğunu ifade ediyordu. Polonya ile Rusya sınırında ortak bir tehlike olduğundan iki ülke arasında askeri anlaşma yapıldığını bunu bir ticaret anlaşmasının izleyeceğini tahmin ediyordu.

Öte yandan Fransızlar Almanya'nın yayılcı politikasına karşı Akdeniz'de bir deniz gücü anlaşması önerisi ile ilgili görüş ifade ediliyordu. Anlaşmaya Fransa, İngiltere, İtalya, İspanya'nın katılmasını belki Türkiye'nin de bu anlaşmaya dâhil olmasının gerekeceğini ileri sürüyordu. Akdeniz'de güvenlik sağlandıktan sonra anlaşmanın kapsamının Rhin sınırı ve Lucarno Anlaşması'nı kapsamaması gerektiği belirtiliyordu. Yapılacak böylesine geniş kapsamlı bir anlaşmada Britanya'nın olmasının zorunluluğuna dikkat çekiyordu. Savaşın son müttefiklerin kurduğu demir çemberin son yıllarda kırılmaya başladığını, savaşın kurbanlarının sanal bir tehdit oluşturmaya başladığını ifade ediyordu. Galip olanların kurban olmaması gerekiyordu.

İtalya, Almanya ve Macaristan gibi otokrat hükümetler arasında gizli bir anlaşma yapıldığına dair Fransız Parlamentosu'nda bir açıklama yapıldığını, Mussolini'nin bunu yalanlamasına rağmen üçlü bir anlaşma yapması isteğinin olduğu biliniyordu. Bun üç ülkede anlaşmayı savunan taraflar vardı. Macaristan'da milliyetçiliğin yaygın olduğu eski Avusturya-Macaristan İmparatorluğu benzeri bir yapının tekrar kurulması için öneriler getiriliyordu. Diğer iki ülkede ise yaşadıkları iç kargaşalardan yeniden canlanarak çıktıklarını, her iki ülkenin Avrupa'nın kuzeyinden başlayarak Balkanlara kadar bir çelik miğfer kurmak istediklerini belirtiyordu. Slocombe'a göre, Almanya, İtalya ve Macaristan'ın kuracağı ittifakın doğrudan Balkan ülkelerini tehdit etmekte, bu ittifaka Bulgaristan'ın da katılmasının Avrupa'da barışı ortadan kaldırmaktaydı. Küçük Antant çok önceden böyle bir tehdidi savuşturabilmek için kurulmuştu. Antantı oluşturan her ülkenin kurulan faşist bloktan çekinceleri vardı.¹⁸

Wickham Steed ise Küçük Antantın bir pakta dönüşmesini Avrupa güvenliği çerçevesinde ele alıyordu. Birleşmiş Milletlerin işgaller karşısında yeterli tepkiyi gösteremediği eleştirilerine, Milletler Cemiyeti'nin askeri bir kuruluş olmadığını, ancak moral gücünün olduğunu belirterek açıklıyordu. Bu nedenle Japonya'nın Mançurya'yı işgaline ve diğer işgallere karşı cemiyet, "konu hakkında rapor hazırlar ve tavsiye kararları alarak üyelerine iletir" görüşündeydi. Küçük Antant gibi kuruluşlar gelişmeler karşısında en azından bir emniyet supadır diyordu. Almanya'nın Polonya politikasına karşı uluslararası etkili bir itirazı cesaretlendirebileceğine işaret ediyordu. Oluşacak uluslararası topluluk için önerisi ise, İngiltere ve Fransa'nın öncülük edeceği bir kuruluşu işaret ediyordu. Henüz böyle bir adım olmadığını, gerçekleştiği takdirde Hitler, Mussolini ve Gömbös'ün amaçlarının boşa çıkacağını yazıyordu. Gerçekleri konuşmak için uluslararası ilişkilerin değişmesini, Batı medeniyeti ekseninde bir ilişkiler temelini yeniden atılmasını, Küçük Antantın ilkelerinin Avrupa'nın savunulmasına kadar genişletilmesi görüşüne yer veriyordu.¹⁹

İtalya'yı Balkan ülkeleri arasında bir ittifak kurmaya cesaretlendirecek sebepler neler

¹⁸Georges Slocombe; "Une Nouvelle Carte D'Europe", Sunday Times, "Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi; Küçük İtilafın Son Vaziyeti Hakkında", BCA; Fon Kodu: 030,10, 200-486-12, 16.03.1933.

¹⁹ W. Steed; " Au Tornant", Le Sunday Times, Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Fon Kodu: 030- 10, 200-486-12, 16.03.1933.

olabilirdi? *Il Giornale d'Italia* gazetesinde Küçük Antantın izlediği politikaya ilişkin bir değerlendirme İtalya'nın görüşlerini yansıtıyordu. İttifak Fransa'nın desteğiyle gizli bir askeri birlik oluşturulmak için kurulmuştu. Avrupa'nın bu ittifakın gizli amacıyla ilgilenmesi gerekiyordu. Üç ülkenin silah gücünün sayısal toplamıyla Macaristan'ın silah gücünü karşılaştırılarak, asıl amaçlarının Fransa'nın yardımıyla Macaristan'ı istila etmek olduğu iddiasındaydı. Milletler Cemiyeti'nin kuruluş amacına istinaden Avrupa'nın bu amacı ortaya çıkarması gerekiyordu. Aksi takdirde silahsızlanmaya ilişkin çabaların silahsız ülkeler için ne gibi bir amacı olabilirdi? Küçük Antant silahlı bir güç olarak, diğer küçük ülkeler üzerinde bir baskı oluşturuyordu.²⁰

Küçük Antantı oluşturan ülkelerin her birinin diğeriyle sorunları bir türlü bitmiyordu. Türkiye'nin Belgrat Büyükelçiliği raporlarına göre Küçük Antantın üyesi olan Romanya'nın Sovyetler Birliği ile olan sorunlarını bir türlü halledemeyişinden ötürü farklı arayışlara sevk etmişti. Bu ülke ile olan Besarabya sorununu Küçük İtilafın desteğiyle çözmeye çalışan Romanya, ittifak yaptığı Çekoslovakya ve Yugoslavya ile bir güven bunalımı yaşıyordu. Türk Büyükelçisinin Belgrat'ta yapılan İtilaf devletleri dışişleri bakanları toplantısından sonra Romanyalı Bakan ile yaptığı görüşme yaşanan bunalımı açıklar nitelikteydi.

"İtalya ile Yugoslavya arasında bir harp tehdidi ettiği vakit Romanya askeri Yugoslavya'nın yardımına gidecek midir? Asla, dedi. Bu suale verdiğim cevabın sıhhatinden şüphe edilmemelidir. Romanya'yı kendi elimle böyle bir harbin ateşi içine atmak asla aklımdan geçmemiştir.

Sovyetlerle Romanya arasında bir harp zuhur ettiği takdirde Çekoslovakya'nın ve Yugoslavya'nın Romanya ile beraber Rusya aleyhine hareket edeceğini tasavvur eder misiniz?

*-Bunu tek bir defa düşünmedim, hatta istemedim. Bu ihtimalleri düşünmek yeni itilafın programından tamamıyla hariç kalmıştır. Küçük İtilaf misakına verdiğimiz mahiyet yalnız iktisadi ve siyasiydir. Biz bu iki geniş sahada yekdiğerimize son derece faydalı olabiliriz."*²¹

Romen Bakanın açıklamalarına göre Küçük İtilafın üyeleri arasında bir fikir birliği ve güven yoktu. Diğer yandan Balkan ülkeleri büyük güçlerin askeri ve siyasi etkisini ittifaklar oluşturarak bertaraf etmeleri mümkün görünmüyordu. Küçük Antant ülkeleri oluşturdukları pakta genişletmek amacıyla davet ettikleri Polonya'dan ret cevabı aldılar. Polonya'nın pakta katılması, Almanya ve İtalya'nın tehditlerini azaltabilirdi. Fakat böyle bir girişime Hitler Almanya'sı karşıydı. Kendi içlerindeyse her birinin gerek büyük güçlerle ilişkisi gerekse ülkeleri için öngördüğü çıkarlar farklıydı.

1934 yılında Almanya eski başbakanlarından Von Papen Macaristan'a yaptığı özel ziyaret adı altında yaptığı görüşmelerde, Fransa-İtalya arasında yapılan anlaşmayı Devlet Başkanı Gömbös ile değerlendirdi. Gömbös görüşmelerden sonra yaptığı açıklamada ülkesinin İtalya ile ilişkilerinde herhangi bir olumsuzluk yaşanmadığını, ancak anlaşmaların yenilenmesini isteyen ülkelerle hareket edeceklerini söyleyerek, hem Fransa ile yakınlaşmayı savunanlara cevap vermiş, hem de Almanya ile hareket edeceğini belli etmişti.²² Daha 1934 yılından itibaren ülkeler arasında saflar belirlenmeye başlamıştı. Gömbös, Almanya-İtalya birlikteliğine dayanan bir siyaset izleme arzusundaydı. İki ülke arasındaki işbirliğinin artması

²⁰ BCA; Küçük İtilaf Hakkında Gazete Neşriyatı, Virginio Gayda, "Les Pactes Militaires de la Petite Entente Contre Geneve et L'Europe", *Il Giornale d'Italie*, BCA; Fon No: 030-10, 226-523-47, 28 02. 1933.

²¹ BCA; "Hülâsa Küçük İtilaf Misakı Hakkında", Hariciye Vekâleti 2. Daire Umum Müdürlüğü, Fon No: 030-10, 246-667-16, 24 04 1934.

²² BCA; "V. Papen'in Macaristan Ziyareti Hakkında" Fon No: 030-10, 221-491-2, 21.10.1934.

Küçük Antant üyesi ülkelere bir cevap niteliğindeydi. Almanya ile İtalya'nın Avusturya ile ilgili anlaşmazlıklarının bir an önce gidermelerini bekliyordu. Almanya'nın Avusturya ile anlaşma yapmasından memnun olan Macaristan Başkanı Gömbös, Avusturya ile aralarındaki anlaşmazlıkları bu yolla çözmeyi umuyordu. İtalya'nın Habeşistan'ı işgal etmesine ses çıkarmamakla İtalya'nın desteğini elde etme yolunu tutmuştu. Macar basınında İtalya ile Almanya yakınlaşmasını ve Almanya- Avusturya Anlaşmasını memnunlukla değerlendiriliyordu.²³

5. Almanya- İtalya Yakınlaşmasının Uyandırdığı Yankılar

İngiliz *Daily Herald* gazetesinde Mussoli'nin yeni maceralar peşinde koştuğu iddia edilerek, bu iddiaları kanıtlayacak gelişmelere yer veriliyordu. Arnavutluk'ta komünist çevrelerin itirazına rağmen İtalya-Arnavutluk arasında yapılan anlaşmanın İtalyan hegemonyasını pekiştirdiği dile getirilerek, hoşnutsuzlukların İtalyan politikasında bir değişikliğe yol açmayacağına işaret ediliyordu. Arnavutluk Kralı Zogu'nun iç politikada komünistlerin şerrinden korunmak için İtalya ile işbirliğine mecbur olduğu biliniyordu. Fakat gelişmeler Balkanlarda bir İtalyan yayılcılığından başka bir şey değildi. İki ülke arasında imzalanan anlaşmadan hemen sonra Eden ile İnönü arasında bir görüşme yapıldı. Türkiye'nin İngiltere ile uzun soluklu bir anlaşma yapmak istediği, bunun için günün koşullarına göre düzenlenecek bir paktın zorunluğunu ifade ettiklerini bildiriyordu.

Türkiye ve İngiltere'nin işbirliği yapmasının gerekliliğine ilişkin görüşlere yer veriliyordu. Doğu Akdeniz'de güvenliğin sağlanması iki ülkenin çıkarıydı. Ayrıca bölgede İngiltere güçlü bir deniz gücüne sahip, Türkiye ise Irak, İran ve Afganistan ile dostluk kurmuş, güçlü bir askeri yapıya sahip ülke konumundaydı. Bu durum, Hindistan yolunun güvenliği için Büyük Britanya'nın çıkarıydı. Sonuçta İtalya'nın Doğu'daki tutkuları Türkiye için tehlikeli olduğu kadar İngiltere için de endişe uyandırıcı bir nedendi.²⁴

İngiltere ve Fransa'yı kaygılandırarak bir diğer gelişme de Mussolini'nin Almanya'yı ziyaretiydi. Aslında bu ziyaret ile Almanlar, Alman-İngiliz ilişkisinde İngilizlerin tepkisini de görmek istiyordu. Ziyaretten sonra iki ülke arasında anti İngiliz bloğu oluşabilirdi. İngiltere'de bazı çevrelere göre bir Alman-İngiliz işbirliği sağlanabilirse mevcut sorunların büyük çoğunluğu çözüme kavuşabilirdi. Fakat İngiliz-Fransız birlikteliği Doğu Avrupa'da Alman yayılcılığının önüne geçecek yegâne yol olarak görülüyordu. Fransa'nın Doğu Avrupa'daki yükümlülükleri nedeniyle bir Alman-Fransız birlikteliğini mümkün kılmıyordu. Sonuçta her iki ülkenin Almanya ile ortak hareket etmesi mümkün görünmüyordu.

Avusturya ile Fransa arasında ise Fransız Hükümetinin Almanya ve İtalya'nın baskılarına karşı Avusturya Hükümetine yardım etme arzusunda olduğu bildiriliyordu. Diğer bir gelişme ise Çekoslovakya ile Macaristan arasında idi. İki ülke yapılan görüşmelerde bir yakınlık sağlandığını açıkladı. Macaristan Trianon Anlaşması'ndaki askeri kısıtlamalardan kurtuldu. Bratislava'nın silahsızlandırılması kısıtlaması kaldırıldı. Ayrıca iki ülke arasında bir ticaret anlaşmasının yapılması kararlaştırıldı.²⁵ Öte yandan İtalya'nın 20 tane daha denizaltı gemisi yaparak, denizaltı gemisi sayısını 100'e çıkaracağını açıklaması bütün Avrupa'da tedirginliğe yol açmıştı. Görüldüğü gibi Almanya ve İtalya'nın izlediği politikalar gerek

²³ BCA; "Almanya Avusturya Anlaşması Hakkında", Fon No: 030-10, 231-557-10, 29.07.1934.

²⁴ BCA, "Le Duce est Disposé a Intervenir en Albanie", Le Daily Herald, Fon No: 030-10, 238-608-20, 18 Mayıs 1937.

²⁵ BCA; "Intérêt de Bérlin Dans Les Pourparles de Londres: Désir d'Une Meilleur Entent, La Visite de Moussolini a Herr Hitler", Fon No: 030-10, 238-608-30, 18 Mayıs 1937.

doğu Avrupa ülkeleri gerekse İngiliz ve Fransız hükümetlerinin yeni pozisyon almalarını gerektiriyordu.

Almanya ile İtalya'nın yakınlaşmasından kaygı duyan diğer bir devlet ise Yugoslavya idi. Tuna havzasında bulunan devletlerin gelişmelerden zarar göreceğine ilişkin *Glas Matice Srpske* dergisinde bir değerlendirmede yapılmıştı. Tuna havzasıyla Londra, Paris, Roma, Berlin Moskova'nın gittikçe daha çok ilgilendiğini belirterek havzada bulunan devletlerin dikkatini çekmek istiyordu. Ayrıca Avusturya, Çekoslovakya, Macaristan, Yugoslavya, Romanya ve Bulgaristan gibi milli devletlerin durumuna ilişkin değerlendirmede bulunuyordu. Bu devletlerin Tuna nehri üzerinde bulunan şehirlerini saydıktan sonra çoğunun bir limanı bile bulunmamasını eksiklik olarak görüyordu. Devletlerin bir kısmının Balkan ülkesi olduğunu dolayısıyla, gelişmelerin Türkiye'yi de ilgilendirdiği görüşündeydi. Havza'da bulunan devletlere Baltık ülkeleri ve Polonya'nın katılmasıyla bir Orta Avrupa birliği kurulabilirse dünyada en güçlü beraberliğinin sağlanacağını belirtiyordu. Ülkelerin bir araya gelmesinde zorluklar olmasına rağmen bir ihtiyaç olduğunu unutmamasını istiyordu. Önerilen birliğe Finlandiya, Estonya, Letonya, Litvanya, Polonya, Çekoslovakya, Avusturya, Macaristan, Yugoslavya, Romanya, Bulgaristan, Arnavutluk, Yunanistan ve Türkiye katılarak her alanda işbirliği yapılarak Orta Avrupa cemiyetlerinin kurulmasından bütün ülkelerin kazançlı çıkacağını belirtiyordu. Aynı zamanda işbirliğinin gerçekleşmesi halinde batıdaki büyük devletlerin baskılarından kurtulacaklarına dikkati çekiyordu. Ortaya atılan fikrin dörtte üçünün zaten gerçekleşmiş olduğunu, Balkan Antlaşması, Küçük Antant, Baltık Antantı, Yugoslavya Bulgaristan İttifakı, Polonya-Romanya İttifakı gibi anlaşmaları örnek veriyordu. O zamana kadar yapılan girişimlerin başarısız olmasını, kurulan ittifakın büyük devletlerin birinin himayesinde olmasında buluyordu.²⁶

Uzun zamandır İtalya'nın Arnavutluk ile ilgili hesapları 1939 yılında işgalle sonuçlanmıştı. Daha 1921 yılında Arnavutluk-İtalya arasında yapılan bir anlaşmaya göre Arnavutluk arazisinin İtalya tarafından işgal edilebileceği Londra'da konuşulduğuna dair haberler 1933 yılında ortaya atılıyordu. Böyle bir girişimin İngiltere ve Fransa'nın karşı çıkmasıyla engellendiği, İtalyanların teklifinin Zogo'nun karşı çıkmasıyla ülkesini muhtemel bir işgalden koruduğu söyleniyordu. İtalya'nın Arnavutluk'a yaptığı finansal yardımları kestiği takdirde Arnavutluk'un Cemiyeti Akvam'a müracaat ederek yardım talebinde bulunabileceğini ifade eden Yugoslavya'nın Londra Büyükelçisi, İtalya'nın Arnavutluk'u işgal girişiminin aynı zamanda İtalya'nın Yugoslavya'ya savaş ilan etmesi anlamına geleceğini söylüyordu.²⁷

SONUÇ

Birinci Dünya Savaşı sona erdikten sonra Türkiye, İtilaf Devletleri'nin dayattığı barış koşullarını ve onların uygun gördüğü toprakları reddederek verdiği Kurtuluş Savaşı sonunda şimdiki topraklarına kavuştu. Lozan Barış Anlaşması ile siyasal varlığını bütün dünyaya kabul ettirerek gerek sınır komşuları gerekse diğer ülkelerle bu meşruluk üzerinden ilişkilerini kurdu ve geliştirdi. Balkanlarda en çok itilafli olduğu Yunanistan ile uzun

²⁶ BCA; Dr. Nicola Milutinoviç, Orta Avrupa Cemiyetleri Teşkil Edelim", *Glace Matice Srpske*, Fon No: 030-10, 200-30-10, 25 Ağustos 1937.

²⁷ BCA; Hariciye Vekâleti, II. Daire Umum Müdürlüğü, Fon No: 030-10, 220-486-3. 21.2.1933.

Bu konuda ayrıca bkz. Yonca Anzerlioğlu, "İki Savaş Arası Dönemde İtalya'nın Arnavutluk Siyaseti Karşısında Türkiye'nin Tavrı", *Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi (ICANAS)* 10-15 Eylül 2007, Ankara. ss. 207-226.

müzakereler sonucunda azınlık sorunlarını bir çözüme ulaştırmayı başardığından İkinci Dünya Savaşı öncesinde bölgenin en istikrarlı ülkesi durumuna gelmeyi başardı.

Balkanlarda bulunan diğer ülkeler bağımsızlıklarını elde etmelerine rağmen aralarında bulunan azınlık sorunlarını çözüme kavuşturamadıklarından bölge ülkeleri arzuladıkları işbirliğini elde edemediler. 1929 yılında başlatılan Balkan Konferansları 9 Şubat 1934 yılında Türkiye, Yunanistan, Yugoslavya ve Romanya'nın katılımıyla bir Balkan İttifakı'na dönüşmesine rağmen, Arnavutluk ve Bulgaristan bu ittifakın dışında kaldı. Bu ülkelerin ittifakın dışında kalması, Avrupa'da bozulmaya başlayan barış sürecini önleyecek bir tutumun Balkanlardan gelmeyeceğinin habercisiydi.

Daha 14 Ağustos 1920 yılında Çekoslovakya ile Yugoslavya arasında yapılan bir anlaşma ile temeli atılan Küçük Antant'a 1921 yılında Romanya da katılarak bir Macaristan'a karşı bir güç birliği oluşturmak istediler. Fransa'nın etkisi altına giren bu ittifak bölgede Fransa'nın Almanya'yı bölgede kontrol edeceği bir birliğe dönüştü. Avrupa'da otuzlu yıllardan itibaren görünür hale gelen Almanya'nın yükselişi Orta Avrupa ve Balkan ülkeleri arasında askeri ve siyasi işbirliğinin zorunlulukları daha sık dile getirilmeye başlandı. Tuna Havzası Devletleri arasında işbirliği yapılması için öneriler basında dile getiriliyordu. Çekoslovakya'dan başlayarak Balkanlara kadar uzanacak bir güvenlik kuşağına Türkiye'de dâhil edilerek Almanya, Macaristan ve İtalya'nın oluşturacağı ortaklığın tehlikesini bertaraf edilebileceği söyleniyordu. Kurulacak ortaklığa doğu Avrupa ülkelerinin katılmasının daha güçlü bir ittifak oluşturacağı düşüncesi de mevcuttu.

Bölge ülkelerinin Almanya ve İtalya'nın yayılmacı politikasından kaygılanmalarına rağmen kendi ulusal çıkarları uğruna izledikleri siyaset toptan bir bölge güvenliği kaygısının önüne geçiyordu. Örneğin Almanya, Türkiye'nin ticaret yaptığı önemli ülkelerden biriydi. Macaristan ile ise hiçbir sorunu olmadığı gibi iki ülke aralarında işbirliği ve dostluk anlaşması imzalamıştı. Türkiye'yi İtalya'nın Akdeniz'de Arnavutluk ile ilgili politikaları rahatsız ediyordu. Fakat Almanya ve İtalya'nın Avrupa ve Akdeniz'de izledikleri yayılmacı politikasının sonucunda çıkacak anlaşmazlıklar Türkiye'yi yakından ilgilendirdiğinden, gelişmelerden kaygılanıyordu.

Bölge ülkeleri arasında bir türlü sağlanamayan topyekûn işbirliği yayılmacı ülkelerin işini kolaylaştırdı. Türkiye kendi sınırlarına yönelik tehditleri aşmanın yolunu İngiltere ve Fransa ile yaptığı üçlü ittifak anlaşması ile buldu.

KAYNAKÇA

Kitap ve Makaleler

- ANZERLİOĞLU Y. (2007). “İki Savaş Arası Dönemde İtalya’nın Arnavutluk Siyaseti Karşısında Türkiye’nin Tavrı”, *Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi (ICANAS)* 10-15 Eylül, Ankara.
- BİRSEL M. C. (1998); *Lozan*, Sosyal Yayınları, C:2, İstanbul.
- ÇOLAK M. (2005); “Macaristan’da Revizyonizm ve Balkan Paktı Çerçevesinde Türkiye Macaristan İlişkileri 1923-1938), *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, Yıl 4, Sayı 8, İstanbul.
- D. GROSS. (1933); “Balkan Konferansları”, Çev. Dr. Muhlis Etem, *Balkan Konferansına Ait Yazılar ve Zabıtlar*, İstanbul.
- DEMİRCİ S. (2015); *Belgelerle Lozan*, Alfa Tarih Yayınları, İstanbul.
- EYİCİL A., HAMDAK P. (2015); “Türkiye Irak İlişkilerinde Musul Sorunu”, *KSÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 12 (2) Kahraman Maraş.
- GAYDA, V. (1933) ; “Les Pactes Militaires de la Petite Entente Contre Geneve et L’Europe”, *Il Giornale d’Italie*, 28 Şubat 1933.
- GÜNER Z. (2017); *Lozan’da Türk-Yunan Mübadele Siyaseti*, Siyasal Kitabevi, Ankara.
- İNÖNÜ İ.(1987); *Hatıralar*, Bilgi Yayınevi, Birinci Baskı, Cilt 2, Ankara.
- KARPAT H.K. (2012); *Balkanlarda Osmanlı Mirası ve Milliyetçilik*, Timaş Yayınları İstanbul.
- KILIÇ S. (2017) ; “Musul Sorunu ve Lozan” *ATAM*, Sayı:71, Ankara.
- SARI, E. (2016); *XX. (20) Yüzyıl Siyasi Tarihi*, Nokta E –Book yayınevi, Antalya.
- SARIKOYUNCU DEĞERLİ, E. (2008); “Türkiye’nin Balkan Ülkelerine Yakınlaşma Çalışmaları”: Balkan Paktı”, *Eskişehir Osman Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 9/2, Eskişehir.
- SARIKOYUNCU, DEĞERLİ, E. (2006) ; “Atatürk Dönemi Türk Yunan Siyasi İlişkileri”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 15, Kütahya.
- SARINAY, Y. (2000); “Türk Yunan İlişkilerinde Mübadele Sorunu”, *Atatürk 4. Uluslararası Kongresi (25-29 Ekim 1999 Türkistan- Kazakistan)*, Cilt:I: 667-690, Kazakistan.
- TÜRKMEN, Z. (2011); *Musul Meselesi Askeri Yönden Çözüm Arayışları (1922-1925)*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara.
- UYAR E. (2007); *Türk İngiliz Siyasal İlişkileri 1929-1936*, Yeniden Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Yayınları, Antalya.

Belgeler

- BCA, VON GERBACH H. , “Balkan İttihadi”, *Vossische Zeitung*, No:494, 20.10 1931, Fon No: 030-10, 226-523-13, 15.11.1931.
- BCA., Scolombe G., “Une Nouvelle Carte D’Europe”, *Sunday Times*, “Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi; Küçük İtilafın Son Vaziyeti Hakkında”, Fon No: 030,10, 200-486-12, 16.03.1933.
- BCA, “Almanya- Avusturya Anlaşması Hakkında”, *Hariciye Vekâleti 2. Daire Umum Müdürlüğü*, Fon No: 030-10, 231-557-10, 29 Temmuz 1936.
- BCA, “Le Duce est Disposé a Intervenir en Albanie”, *Le Daily Herald*, Fon No: 030-10, 238-608-20, 18 Mayıs 1937.

- BCA; Hariciye Vekâleti II. Daire Umum Müdürlüğü, “Küçük İtilafa Karşı Bir Balkan İttifakı Planına Dair”, Fon No: 030-10, 226-524-13. 20.05.1933- 23 05 1933.
- BCA; “Hülasa Küçük İtilaf Misakı Hakkında”, Hariciye Vekâleti 2. Daire Umum Müdürlüğü, Fon No: 030-10, 246-667-16, 24 04 1934.
- BCA; “Intérêt de Bérlin Dans Les Pourparles de Londres: Désir d’Une Meilleur Entent, La Visite de Moussolini à Herr Hitler”, Fon No: 030-10, 238-608-30, 18 Mayıs 1937.
- BCA; “Londra Büyükelçiliğinin 19 Haziran 1932 Tarih ve 1837/386 numaralı Tahrirati”, Fon No: 030-10, 226-523-21, 05.07.1932.
- BCA; Dr. Nicola Milutinoviç, Orta Avrupa Cemiyetleri Teşkil Edelim”, *Glacé Matice Srpske*, Fon No: 030-10, 200-30-10, 25 Ağustos 1937.
- BCA; Türkiye Cumhuriyeti Hariciye Vekâleti II. Daire Umum Müdürlüğü I. Şube, 030-10, 226-524-16. Fon No: 030-10, 226-523-21, 05.07.1932
- BCA, Fon No: 030-10, 226-523-13, 15.11.1931.
- BCA, Steet W, “Au Tournant”, Le Sunday Times, 19 Şubat 1933, Fon No: 030- 10, 200-486-12, 16.03.1933.
- BCA; “Almanya Avusturya Anlaşması Hakkında”, Fon No: 030-10, 231-557-10, 29.07.1934.
- BCA; “V. Papen’in Macaristan Ziyareti Hakkında” Fon No: 030-10, 221-491-2, 21.10.1934.
- BCA; Hariciye Vekâleti, II. Daire Umum Müdürlüğü, Fon No: 030-10, 220-486-3. 21.2.1933.
- BCA; Küçük İtilaf Hakkında Gazete Neşriyatı, Fon No: 030-10, 226-523-47, 28 02. 1933.